

Dr. Marius ANDREESCU

TEOLOGIE, FILOSOFIE ȘI DREPT

Studii, Eseuri, Scrisori

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	9
----------------------	---

Partea I

TEOLOGIE, FILOSOFIE ȘI DREPT

I. Concepția despre existență în gândirea teologică ortodoxă.....	11
II. Categoria de existență în istoria filosofiei.....	22
III. Rugăciune și lucrare sau lucrarea omului și binecuvântarea domnului	36
IV. De la libetate la libertăți	43
V. Precarități, neîmpliniri și împliniri ale libertății	56
VI. Libertatea de conștiință. Implicații juridice și religioase.....	68
VII. Aspecte contemporane ale libertății de conștiință	74
VIII. Libertatea de exprimare de la concept la realitatea contemporană	86
IX. Despre principii	105
X. Principii și normele constituționale	123
XI. Principiul constituțional al egalității - semnificații juridice și implicații sociale.....	135
XII. Principiul priorității dreptului uniunii europene față de dreptul național	150
XIII. Puterea și democrația.....	160
XIV. Putere și lege în activitatea instituțiilor statului.....	183
XV. Statul de drept. Semnificații constituționale contemporane	196
XVI. Natural status and social status.....	216
XVII. Actualitatea concepției despre suveranitate și democrație în doctrina contractului social.....	229
XVIII. Contribuții ale doctrinei constituționale la construcția unor principii ale dreptului	239
XIX. Contribuții ale jurisprudenței constituționale la construcția unor principii ale dreptului	251
XX. Contribuții ale jurisprudenței privind controlul de constituționalitate al legilor.....	266
XXI. O istorie a justiției constituționale	280
XXII. Vechiul drept românesc din perspectivă contemporană	292

Partea a II-a

SCRISORI CĂTRE UN PRIETEN.....	301
--------------------------------	-----

Partea I

TEOLOGIE, FILOSOFIE ȘI DREPT

I. CONCEPȚIA DESPRE EXISTENȚĂ ÎN GÂNDIREA TEOLOGICĂ ORTODOXĂ

1. Categoriile existențiale ale teologiei ortodoxe

Între gândirea rațională, științifică sau filosofică, iar pe de altă parte, adevărurile de credință ale ortodoxiei și teologia ortodoxă privind existența, remarcăm deosebiri fundamentale care, în esență, vizează trecerea de la relativismul și limitele oricărei elaborări conceptuale în limitele rațiunii umane, la valoarea absolută și la certitudinea pe care o conferă adevărurile de credință și dogmele ortodoxe în ceea ce privește răspunsurile pe care omul încearcă să le găsească la întrebările sale: ce este lumea și existența; care este sensul existenței; de ce existăm și în primul rând referitor la existența lui Dumnezeu.

În elaborările conceptuale, științifice sau filosofice, ale rațiunii, se întâlnesc mai multe categorii, care fac parte din ceea ce s-a numit concepția ontologică, după caz, științifică sau filosofică. Diversitatea categoriilor utilizate, precum: lume, realitate, irealitate, suprarrealitate, existență, nonexistență, etc., reprezintă tot o expresie a relativismului oricărei elaborări teoretice a gândirii umane, deoarece omul, prin el însuși, nu își poate depăși propria sa condiție a firii, ca ființă mărginită într-o lume mărginită, supusă legilor determinismului material și temporal.

Spre deosebire de filozofie, teologia ortodoxă, bazată pe adevărurile de credință și dogmele ortodoxe, simplifică această structură conceptuală. Problematika existenței este înțeleasă în trei dimensiuni: existența lui Dumnezeu, existența lumii și existența omului. Remarcăm de asemenea că diferitele structuri dualiste, recesive sau

contradictorii specifice gândirii filosofice, dintre care poate cea mai semnificativă este distincția dintre subiect și obiect și care duce inevitabil la alte dihotomii cum ar fi: omul și lumea, omul și natura, spiritul și natura, materia și sufletul sau existența imanentă și respectiv transcendentă, în gândirea teologică ortodoxă, sunt subsumate unui concept unic de existență care cuprinde ființa și firea.

Categoriile existențiale teologice cele mai semnificative sunt: *existența*; *ființa* (ființa lui Dumnezeu incognoscibilă, și ființa omului); *firea* (firea dumnezeiască și firea omenească); *lumea* cu două accepțiuni: lumea în sens de creație a lui Dumnezeu, universul în întregul său și lumea, în înțeles de existență căzută a omului prin păcatul original și, în general, păcatele săvârșite; *viața*, reprezentând viața în această lume și voința în eternitate; *existența spirituală transcendentă acestei lumi*, dar care se revelează în această lume prin energiile necreate, divine, și care este, în esență, viața spirituală; *devenirea*, al cărui sens este spiritualizarea întregii existențe, iar devenirea umană, condiție și factor de determinare a devenirii universale, este drumul spre desăvârșire de la chip la asemănare cu Dumnezeu continuând în eshatologie ca nesfârșită adâncire în comuniunea de iubire a lui Dumnezeu.

În această modestă abordare nu încercăm o detaliere a bogăției spirituale pe care o cuprinde teologia ortodoxă privind existența, ci dorim să subliniem elementele fundamentale ale acestei concepții și inevitabil deosebiri față de relativismul concepțiilor raționale, fie ele științifice sau filosofice despre lume. De altfel, aceste concepții, atunci când se pune problema descoperirii unui sens al existenței, de cele mai multe ori sfârșesc în agnosticism, deism ori panteism sau, chiar mai rău, în forme ale gândirii ateiste, deoarece rațiunea, prin propriile sale puteri, nu poate să ajungă la adevăruri care să exprime certitudini absolute, privind existența și sensurile ei

2. Aspecte ale concepției ortodoxe despre existență

Concepția ortodoxă despre existență are la bază revelația naturală și revelația supranaturală, adică manifestarea energiilor necreate, divine, în lume, și revelația supranaturală a întrupării Fiului lui Dumnezeu.

Incontestabil, cunoașterea teologică ortodoxă este una dogmatică, care are la bază dogmele revelației naturale, dar în mod deosebit a revelației supranaturale. Dogmele creștine nu închid și nu limitează gândirea, ci, dimpotrivă, îi conferă deschiderea spre certitudinea nu numai a unor categorii raționale, dar și a trăirilor

privind existența și manifestările ei. În acest sens, Părintele profesor doctor Dumitru Stăniloae afirma că: „Dogmele creștine sunt singurele asigurări că lumea și persoana umană nu sunt supuse unor legi fără rost, care le duc pe toate la moartea definitivă, ci le arată pe toate în stare să sporească în sens și lumină, prin iubirea unui Dumnezeu liber de astfel de legi fatale și inexplicabile (...). Dogmele se referă la planul spiritual al existenței, care nu este supus unor legi ce se repetă în mod uniform, ca procesele din planul material. Planul spiritual al vieții se susține prin acte de alegere liberă, prin relații alese liber, și dezvoltate de persoane prin acte, atitudini, într-o anumită măsură libere față de planul material”¹.

Prin urmare, concepția ortodoxă despre existență, față de concepțiile raționalist filosofice sau științifice implică dimensiuni noi, cea mai importantă fiind comuniunea de iubire între Dumnezeu, ca existență și Persoană Supremă, și om, ca persoană creată după chipul lui Dumnezeu. Această comuniune transferă problematica existenței din relativismul și finalitatea determinismului temporar și cauzal al lumii materiale, bazat pe legi repetitive într-o dimensiune spirituală, ontologică, a cărei sens nu mai aparțin determinismului cauzal, material, transgresează această lume, fiind expresia eternității vieții, ca relație personală între Dumnezeu, și om. Părintele Arsenie Boca sublinia foarte bine acest aspect prin cuvintele: „Nu sunt născuți din timp, ci din veșnicie”.

Dogmele creștine cuprind, ca element determinant al existenței, iubirea ca fiind sensul suprem al creației, dar și al existenței. Același distins autor menționat mai sus spunea: „Numai iubirea dă sens și valoare, deci lumină tuturor. Și trebuie să fie un astfel de izvor suprem al iubirii sau luminii”². Alături de iubire, libertatea este un alt element fundamental al existenței la care se referă dogmatica ortodoxă. Iubirea nu este numai un simplu sentiment descris la nivelul stărilor psihofizice; iubirea este ontologică și factor creator existențial.

Dincolo de orice comentarii redăm mai jos cuvintele Părintelui profesor Dumitru Stăniloae, care sintetizează - spunem noi -, în concepte memorabile, esența problematicii existenței din perspectiva dogmaticii ortodoxe: „Libertatea trăită în anumite margini de persoanele umane în relațiile și în actele lor trebuie să-și aibă însă originea într-o existență supremă a cărei libertate nu poate fi restrânsă de nimic. Această existență este cugetată de învățătura creștină, ca o

¹ Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos. Lumina lumii și îndumnezeirea omului*, Opere complete, vol. 6, Editura Basilica, București, 2014, p. 142.

² *Op.cit.*, p. 142.

unitate în trei Persoane, de o singură ființă, care are în ea viața nemărginită de veci și fără sfârșit, Persoanele ale căror nume le arată ca aflându-se între Ele într-o relație de iubire desăvârșită și eternă. Căci una dintre Ele este Unicul Tată, iar alta Unicul Fiu, și cine e mai iubitor și mai iubit decât un Tată Suprem și unic în relație cu un Fiu Suprem și unic și viceversa?, iar o altă Persoană este Sfântul Duh, care de la Tatăl purcede și Se odihnește peste unicul Fiu. Tatăl și Fiul au astfel pe cel care arată bucuria fiecăruia de celuilalt, avându-și plenitudinea și în participarea la ea a unui al treilea. Numai acest mod de a fi e un mod cu adevărat de suprem bine și deplin liber (...). O existență care n-ar fi o existență a iubirii totale libere, ar fi o existență supusă mai mult sau mai puțin legii, a cărei existență superioară nu poate fi explicată și care, prin lipsa ei de bunătate și libertate conștientă, nu poate fi o existență supremă. Deci, în acest caz, n-ar exista nicio realitate supremă, fapt care nu poate fi cugetat. Iar niște Persoane, care n-ar fi eterne, ci provenind de la o lege și supuse unui sfârșit sau trebuinței de a fi urmate de altele, n-ar fi complet libere nici nemărginite în iubire. Dar, deasupra tuturor trebuie să fie o libertate, nu o lege de origine inexplicabilă”³.

Prin urmare, dogmele ortodoxiei se referă nu numai la aspectul material al existenței, ci, în primul rând, la planul spiritual al acesteia, care nu este guvernat de legi uniforme și repetitive ca procesele din planul material. Dimensiunea spirituală a existenței nu este abstractă ca în filozofie, este personală, concretă este de fapt *viața* și se fundamentează pe libertate și pe iubire, dezvoltate de persoane prin acte și atitudini, care astfel, într-o anumită măsură, se distanțează și devin libere în raport cu determinismul material și causal.

Este ceea ce sublinia și Nikolai Berdiaev: Spiritul este viața, experiența, destinul, o metafizică rațională a duhului fiind imposibilă, viața nu se descoperă decât în experiență. Spiritul este viață și nu obiect. În consecință, nu poate fi cunoscut decât într-o experiență concretă, într-o experiență de viață duhovnicească, în împlinirea destinului (...). Viața nu se deschide decât vieții. Cunoașterea vieții e însăși viața⁴.

Același autor subliniază alte două aspecte importante ale existenței spirituale: „Dumnezeu este duh și duhul este activitate. Spiritul este libertate”⁵.

³ *Op.cit.*, p. 143.

⁴ Nikolai Berdiaev, *Spirit și libertate. Încercare de filozofie creștină*, Editura Paideia, București, 2009, p. 31.

⁵ *Op.cit.*, p. 25.

Într-o astfel de înțelegere se depășește dualismul care a caracterizat multe concepții filosofice, acela dintre existență și mișcare sau existență și devenire. Spiritul, fiind expresia absolută a existenței este viață, mișcare și devenire. Sfântul Maxim Mărturisitorul vorbea de „mișcarea stabilă” a vieții în eternitate

Al doilea aspect pe care Nikolai Berdiaev îl sublinia se referă și la o anumită gradație a existenței, aspect asupra căruia vom mai reveni. Autorul afirma că viața spirituală este viața cea mai reală⁶.

În acest context este bine să ne referim și bazele concepției ortodoxe despre existență, care nu sunt creații ale rațiunii umane, ci revelate prin cuvintele Mântuitorului cuprinse în Evanghelie: „Eu sunt Cel ce sunt” (Ieșirea, Capitolul 3, 14). Dumnezeu este singurul care există prin El însuși, absolut și liber. De aici distincția dintre necreat și creat în existență. Ființa lui Dumnezeu nu poate fi cunoscută, dar energiile necreate se relevă în creație, așa cum a demonstrat Sfântul Grigorie Palama. Creația nu are existența prin ea însăși, ci numai o existență participativă a cărui izvor și finalitate este Persoana supremă

„Eu sunt învierea și viața” (Ioan, 11, 25). În consecință, existența nu poate fi redusă la această lume și la materie, ea este în primul rând viață și mai este și viața care continuă dincolo de marginile acestei lumi, în eternitate. Desigur, viața, ca existență, și învierea nu sunt posibile decât prin Fiul lui Dumnezeu.

„Eu sunt calea, adevărul și viața” (Ioan, 14, 6). Sunt cuvintele Mântuitorului, care exprimă devenirea existenței. Nu este ca în filosofie, o devenire a spiritului, o devenire într-o ființă sau o devenire în granițele acestei lumi. Este mai mult decât atât, este ceea ce am putea denumi *devenirea în Hristos, prin Hristos și spre Hristos*. Prin aceasta, existența, în dimensiunea sa spirituală, este o continuă adâncire în eternitatea desăvârșirii într-o comuniune de iubire cu Dumnezeu. Spunea Sfântul Isaac Sirul că „Adâncul smereniei este desăvârșirea”.

Întruparea existențială absolută a smereniei este însăși Fiul lui Dumnezeu, prin actul de chenoză al întrupării sale și al acceptării de bună-voie a morții pe cruce pentru mântuirea omului. „Omul a vrut să devină Dumnezeu și nu a putut. Atunci Dumnezeu s-a făcut om ca să îl facă pe acesta dumnezeu prin har.”

„Eu sunt ușa. De va intra cineva prin mine, se va mântui. Va intra și va ieși și pășune va afla” (Ioan, 10, 9). Mântuirea, eliberarea de determinismul material și temporar, de finalitatea acestei lumi și, în mod deosebit, de păcat nu este posibilă decât prin Domnul Hristos, care este în măsură să transfigureze

⁶ *Op.cit.*, p. 32

existența materială a lumii și să o aducă la existența desăvârșită, spirituală și eternă, pentru care omul a fost creat.

„Eu sunt lumina lumii. De îmi urmează cineva, nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții” (Ioan, 8, 12). Existența este lumină și transfigurare, este spirituală și omul poate să acceadă la lumina vieții, la adevărata existență, numai dacă acceptă în mod liber comuniunea de iubire cu Dumnezeu. Dar pentru aceasta este necesară smerenia și ascultarea; omul trebuie să-și taie voia sa pentru a împlinii voia lui Dumnezeu

„Și iată un învățător de lege, s-a ridicat, ispitindu-L și zicând: Învățătorule ce să fac ca să moștenesc viața de veci? Iar Iisus a zis către el: Ce este scris în Lege? Cum citești? Iar El, răspunzând, a zis: Să iubești pe Domnul Dumnezeu tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din toată puterea ta și din tot cugetul tău, iar pe aproapele tău ca pe tine însuși. Iar El a zis: Drept ai răspuns. Fă aceasta și vei trăi” (Luca, 10, 25 - 28). Prin urmare, condiția vieții, a existenței în această lume, dar și în eshatologie este îndeplinirea poruncilor dumnezeiești, prima fiind porunca iubirii.; iubirea după poruncă, mai presus de iubirea firească așa cum spune Sfântul Maxim Mărturisitorul.

Acestea sunt numai câteva dintre adevărurile de credință pe care cuvintele Mântuitorului ni le relevă și care exprimă adevărata existență a cărei dimensiuni fundamentale sunt lumina, iubirea și libertatea a căror izvor veșnic și nesecat este Dumnezeu.

Toate aceste adevăruri existențiale în mod obișnuit nu pot fi întâlnite în gândirea filosofică și rațională științifică. Cu toate acestea, nu pot fi ignorate sau înlăturate teoriile științifice, concepțiile filosofice despre lume și existență. Valoarea acestora există în măsura în care sunt subordonate adevărurilor de credință și dogmaticii spirituale creștine, privind existența. În caz contrar, orice astfel de concepție ajunge la soluții paradoxale care, în esență, exprimă finitudinea lumii, lipsa de sens a existenței omului, neantul drama omului aruncat în această lume. Este remarcabil că unii dintre marii savanți ai lumii au descoperit că oricât de departe ar ajunge cunoașterea științifică sau de altă natură în limita rațiunii nu va putea prin ea însăși să explice definitiv existența să descopere sensurile și rațiunile existenței, să își însușească adevărurile fundamentale că: aceasta nu este ultima realitate și lumea nu își are cauza în ea însăși. Cunoaștere rațională științifică și filosofică trebuie să se raporteze și accepte adevărurile de credință revelate, mai presus de această lume și care sunt în măsură nu numai să confere certitudine

cunoașterii, dar să și transfigureze existența materială. Celebrul fizician Haissenberg, laureat al Premiului Nobel pentru fizică, spunea că: „Prima sorbitură din paharul științei te face ateu, la fundul paharului te așteaptă Dumnezeu”.

3. A fi în lume și totdeauna mai presus de lume

Dificultatea pentru omul angajat pe drumul cunoașterii, în primul rând a cunoașterii științifice sau metafizice, este de a descoperi în marea tumultoasă a legilor acestei lumi stropul de credință aflat pe fundul paharului care dă sens întregii existențe și întregii cunoașteri. Pentru a înțelege rațiunile și sensurile existenței este totuși nevoie de a porni de la credință, pe care nu o realizăm prin propriile noastre forțe, ci este un dar, o lucrare a Duhului Sfânt, și totodată de a rămâne în credință pe tot parcursul efortului de a cunoaște și de a înțelege lumea în care trăim.

Teoriile metafizice, în mare majoritate, în mod deosebit cele existențialiste, acordă un loc important neantului, neființei, ca și realitate opusă existenței. Credința și teologia ortodoxă exclud neființa și, în general, inexistența, ca și realități, ceea ce reprezintă evident un element esențial opus concepțiilor filosofice, care utilizează categoria neființei pentru a explica drama omului aruncat în această lume. Optimismul existențial ortodox este baza bazat pe revelația naturală și revelația supranaturală.

Dumnezeu a creat lumea din nimic, dar nu se poate accepta neantul, inexistența, ca și realitate, adică un momente temporare în care existența să nu fi fost prezentă. Iată ce spune în acest sens Părintele profesor Dumitru Stăniloae: „Nu ne putem închipui că a fost cândva când n-a existat nimic. De unde ar fi apărut ceea ce este? Existența fără de început este un fapt incontestabil, iar faptul acesta este supremul mister, total inexplicabil. Dar existența fără început n-a putut fi fără să știe de sine. Nu s-ar putea răspunde că ea a existat pentru a naște, cu vremea, din sine, o conștiință de sine. Oricând ar fi apărut anterior această conștiință de sine, dacă ar fi apărut dintr-o existență fără de început, ar însemna că până la această apariție a trebuit să se parcurgă o infinitate de timp. Și dacă s-ar spune aceasta, ar însemna că existența fără de început a ajuns la conștiința de sine, fiind supusă unei legi a evoluției spre o anumită țință a evoluției unei existențe fără de început, trebuind să parcurgă un timp infinit, ceea ce apare ca absurd. Căci, afirmându-se că existența fără de început a ajuns prin evoluție la o conștiință de sine, se afirmă că de ființa ei ține în mod necesar împlinirea prin conștiința de sine. Și atunci, pentru ce ar

trebui să treacă un timp infinit până în apariția în ea a conștiinței de sine? Astfel, recunoașterea unei existențe fără început, având trebuința înaintării spre o conștiință de sine, care îi aparține în mod potențial, trebuie să implice în ea recunoașterea că conștiința de sine aparține existenței fără început”⁷.

Sensul și finalitatea existenței nu este neființa ci existența în Dumnezeu, care în eshatologiei este transfigurată, spiritualizată și eternă. Omul deși cunoaște nu poate accepta nu poate trăi gândul morții și al neființei

„Existența, ființa și afirmația sunt un dat, așa cum sunt un dat adevărul și lumina. Datul nu are nevoie de afirmare, el poate fi eventual negat. Dar nu poate fi negat decât ceea ce există. Întunericul nu există în sine ci este negarea luminii, minciuna nu există în sine ci este negarea adevărului, negația nu există în sine ci este negarea afirmației: tot astfel neființa nu poate exista în sine ci este negarea ființei. Dar ceea ce este dat este indiscutabil. Astfel oricum ar fi pusă și argumentată problema neființei ea nu poate afecta ființa însăși”⁸.

Existența necreată întrunește în sine, așa cum susține Părintele profesor Dumitru Stăniloae, trei elemente: absolutul, persoana și iubirea, prin aceasta se exprimă perfecțiunea existenței necreate, unitatea de ființă, dar și înțelegerea lui Dumnezeu ca Persoană Supremă.

Dialectica dintre necreat și creat este un element existențial al gândirii teologice ortodoxe. Nu insistăm asupra acestui aspect deosebit de interesant, însă subliniem că în teologia dogmatică ortodoxă nu există o separație rigidă între cele două dimensiuni existențiale. Existența necreată este prezentă, se manifestă în existența creată, prin energiile divine, aspect teoretizat de către Sfântul Grigorie Palama. Prin urmare, legătura dintre creat și necreat se realizează prin lucrarea Duhului Sfânt, a harului. În lipsa unei astfel de înțelegeri nu s-ar putea concepe raportul dialectic dintre cele două dimensiuni ale existenței și nici sensurile sau semnificațiile spirituale ale creației. Fără lucrarea Duhului Sfânt și mai ales fără întruparea Fiului lui Dumnezeu între necreat și creat ar fi o separație rigidă, rațiunile și sensurile creației nu ar fi.

Spre deosebire de conceptele filosofice, chiar și de cele existențiale, pentru care viața și spiritul sunt în esență abstracțiuni ale rațiunii, în credința ortodoxă existența este legată de persoană și este întotdeauna concretă este viața care se manifestă: „De fapt, existența concretă nu poate fi cugetată ca o abstracțiune

⁷ Dumitru Stăniloae, *op.cit.*, p. 157.

⁸ George Remete, *Cunoașterea prin tăcere*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2011, p. 18.

lipsită de orice calitate. *A fi* înseamnă numaidecât *a fi ceva*. Existența fără de început și plenară înseamnă a fi o existență a valorilor supreme. Existența fără de început este existența valorilor spirituale celor mai înalte (...). Cu cât este o existență mai înaltă, cu atât implică însușiri mai înalte”⁹.

O altă dimensiune importantă a meditației teologice ortodoxe despre existență se referă la raportul dintre om și lume. Spre deosebire de alte culte, creștinismul ortodox recunoaște valoarea deosebită a lumii și a omului ca fiind creația lui Dumnezeu. Lumea și omul nu sunt existențe căzute, așa cum le considera Origen, ci poartă în sine iubirea lui Dumnezeu, pentru că lumea și omul au fost create din iubire.

Lumea(universul) are o valoare deosebită; este un adevăr care rezultă din cuvântul Mântuitorului: „Dumnezeu așa a iubit lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul Născut L-a dat ca oricine crede în el să nu piară, ci să aibă viață veșnică (Ioan, 3, 16).

Recurgem din nou la cuvintele Părintele profesor Dumitru Stăniloae pentru a sublinia această concepție a valorii lumii și a omului potrivit gândirii teologice ortodoxe: „Creatorul a dat omului prin creație o valoare și o capacitate atât de mari de a se face Frate cu omul, de a vorbi și lucra prin firea omenească. Acesta este misterul cel mare al omului: că Dumnezeu se face el însuși Fiul al Omului, dar necoborând total în granițele omenești - căci aceasta ar fi una cu panteismul - arătând o slăbiciune a lui Dumnezeu, ci rămânând și Dumnezeu, mai presus de granițele omenescului. Nașterea ca om din Fecioară arată atât mărirea lui Dumnezeu, cât și mărirea dată omului de partener al lui, de fire a persoanei lui. El se face Fiul Omului prin excelență, căci îl ridică pe om la starea lui de om cu firea neîmbolnăvită. Se face noul început, sănătos al omenirii. Cei ce rămân în el nu mai cad din umanitatea adevărată. Iar umanitatea adevărată nu este decât cea întărită în Dumnezeu”¹⁰.

Cu toate acestea, omul are o valoare mai mare decât lumea, în sensul ei de univers creat a lui Dumnezeu: „Ce va folosi omului dacă va câștiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde?” sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său?” (Matei, 16, 26).

Gândirea teologică ortodoxă subliniază adevărul existențial, potrivit căruia nu omul este pentru lume, ci lumea este pentru om, deoarece omul are misiunea de a spiritualiza întreaga existență prin ridicarea sa de la realitățile determinismului temporar la spiritualitatea vieții în Dumnezeu. Parcurgând drumul devenirii

⁹ *Op.cit.*, p. 158.

¹⁰ Dumitru Stăniloae, *op.cit.*, p. 64.

pe care sfinții părinți îl marcau prin trei momente existențiale: curățirea, desăvârșirea și iluminarea, omul se transfigurează spiritual pe sine dar și întreg universul.

Părintele Teofil Părăian, în cuvinte frumoase, se referea la acest aspect: „Cei vechi ziceau că omul este microcosmos în macrocosmos, adică lumea mică în lumea mare. Într-adevăr, dacă te uiți la lumea acesta cât este de întinsă, cât este de largă, nici nu știm noi cât e de largă, zici că-i lume mare. Și, într-adevăr, e mare. Pe grecește, lumea mare se numește „macrocosmos”. Și totuși, în lumea aceasta mare omul nu e microcosmos, nu e mic în lumea mare, ci este mare în lumea mică (...). Adevărul e că omul e macrocosmos și lumea e microcosmos. Deci omul este lumea mare și lumea mare e lumea mică, nu prin întindere, ci prin valoare - prin valoarea mai mică pe care o are lumea față de om”¹¹.

În dogmatica ortodoxă existența este privită în mod gradat. Astfel, în teologie se discută despre „existență”, „existența bună” și „veșnica existență fericită”. Sfântul Maxim Mărturisitorul este acela care a teoretizat primul despre gradăția și progresul existenței. Fără a încerca aici o dezvoltare a acestei teme foarte interesante, tratate în „Ambigua”, scriere importantă Sfântului Maxim Mărturisitorul, redăm cuvintele Părintelui profesor Dumitru Stăniloae: „Lumea aceasta își are o valoare reală numai dacă e unică; numai dacă e creația pozitivă a lui Dumnezeu, ca punct de plecare al înaintării de la starea de creatură inițială la starea de creatură plină de Dumnezeu, înaintare în care trebuie să-și aducă și natura contribuția ei, ca punct de plecare de la starea de *existență*, pe care o are în dar de la Dumnezeu, prin starea de *existență bună*, pe care o dobândește prin mișcarea sădită în ea, dar actualizată în sens bun de voința ei, la *veșnica existență fericită*, ca darul ultim și etern a lui Dumnezeu”¹².

Este trecerea de la existența așa cum este la existența așa cum trebuie să fie, temă pe care a tratat-o și Kant, dar în limitele rațiunii omenești. Existența bună este întregirea existenței ca dat cu iubirea și binele cu valorile dumnezeiești ale virtuților și înțelepciunii prin care omul poate să se învrednicească să primească darul îndumnezeirii prin har și lumea să se transfigureze spiritual. Părintele profesor Dumitru Stăniloae spunea:” Omul bun e tare. Săvârșirea binelui este o întărire a existenței”.

Așa cum am arătat în prima parte a acestui studiu, gândirea carteziană încerca să deducă existența rațional prin îndoiala metodică. Spre deosebire de

¹¹ Arhimandrit Teofil Părăian, *Calea spre bunătate*, Editura Sofia, București, 2014, p. 146.

¹² Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, Vol. 3, p. 260.